

Eduart CAKA

KUR SHKENCA VIHET NË SHËRBIM TË DHUNËS: TEZAT E HISTORIOGRAFISË SERBE PËR LEGJITIMIMIN E SULMEVE TË SERBISË NË KOSOVË

Beteja e Kosovës (1389) së bashku me konvertimin e boshnjakëve dhe të kroatëve përbënin edhe pikënisjen e shpirtit nationalist serb, të cilit i shkruante Vuk Karagjiç që në shek. XIX. Pikërisht kjo qasje zinte vend në mentalitetin e politikanëve serbë në vitet '90-të gjatë masakrave të përgjakshme që e karakterizuan thuajse të gjithë hapësirën e ish-Jugosllavisë. Por, një ligjërim me karakter religjioz do të vërehet edhe tek aktorët e tjerë të konfliktit jugosllav. Përdorimi i retorikës fetare për qëllimet nacionaliste dha rezultat si në politikat e brendshme të vendeve të rajonit ashtu edhe tek aktorët e tretë. Sipas Glenney, Tudman arriti ta fitojë mbështetjen e Bashkimit Europian e veçanërisht të Gjermanisë në sajë të një ligjërimi të suksesshëm ku ai shprehej se Kroacia “ishte një pjesë përbërëse e pandarë e një kulture europianoqendrore katolike”. Edhe Karagjiç shprehej se serbët e kishin të pamundur të jetonin së bashku me myslimanët dhe kroatët dhe se “përparësia e tyre politike e strategjike ishte vendosja e një kufiri” me dy të parët.

Ndërsa në konfliktin serbo-kroato-boshnjak ishte elementi fetar ai i cili prevalonte, e kundërta ndodhi në Kosovë ku ishte aspekti etnik ai i cili e karakterizoi më së shumti dhunën. Në këtë rast, edhe ligjërimi politik i elitave serbe nga ai me kontekst fetar kaloi në një nivel të mirëfilltë etnik, pavarësisht faktit se shumica e popullsisë së Kosovës përveçse etnikisht ishin shqiptarë, në aspektin fetar i përkisnin besimit islam. Parë në këtë këndvështrim, ky punim synon të elaborojë tezat nacionaliste e fetare mbi të cilat u ndërtua narrativa serbe për masakrat që ata kryen në Kosovë në fundin e shek. XX, një demonstrim dhune i aparatit shtetëror të cilit iu vu nën shërbim e gjithë elita intelektuale e akademike serbe. *“Breza të tëra të inteligjencës serbe kanë përgatitur çlirimin e Kosovës dhe Metohisë, duke i shërbyer popullit të tyre, përpjekjeve dhe sakrificave të tij. Burrat e shtetit serb, me ndihmën e shkencëtarëve, shkrimtarëve, aktivistëve shoqërore dhe*

publicistëve, kanë fituar një betejë të tillë të madhe në forume ndërkombëtare. A do të jemi sot në gjendje që të ruajmë fitoret e përpjekjeve shekullore çlirimtare? Një nga rrugët që të arrihet një gjë e tillë është angazhimi më i madh i shkencës dhe i kulturës së sotme serbe në planin ndërkombëtar. Opinioni publik botëror duhet të njihet me problemin kosovar si dhe me çështjen e ekzistencës së popullit serb, i cili është kërcënuar nga një genocid i planifikuar. Edhe kësaj radhe do ta them, pavarësisht nga të gjitha reagimet e ashpra të deritanishme, çështja e Kosovës nuk është një çështje shqiptare, por një çështje serbe. Për shqiptarët kjo është vetëm një etapë në ekspansionin dhe pushtimin e hapësirave qendrore ballkanike, për serbët kjo është çështja e ekzistencës biologjike dhe kombëtare jo vetëm në këtë territor të tyre por edhe më gjerësisht... ”.¹

Me këto fjalë e përmbledh Bogdanoviqi të gjithë atë aksion që ndërmorën elitat intelektuale të Jugosllavisë, në veçanti ato të Serbisë, gjatë viteve 1980 kur Akademia e Shkencave dhe e Arteve (SANU) do të ndërmernte një sërë hapash konkrete kundër “veprimeve irredentiste e shqiptaromadhe” në Kosovë. Përveç shkrimesh e librash të autorëve dhe historianëve të ndryshëm, vetë Akademia e Shkencave dhe e Arteve do të ndërmernte një hap konkret duke caktuar një grup shkencëtarësh, të cilët përgatitën një tekst konkret në lidhje me problemet ekonomike, politike e kulturore që vëreheshin në Jugosllavi, tekst që u përball me reagime e kontestime duke shkaktuar debate të mëdha brenda dhe jashtë federatës. Duket se jehona e pështjellimit të madh që shkaktoi ky memorandum, ka bërë që institucioni në fjalë të reagojë zyrtarisht në mesin e viteve ’90-të, por ngjarjet në Bosnjë dhe Kosovë më pas do të nxirrnin në pah qartësisht faktin se elitat serbe në përgjithësi e Akademia e Shkencave në veçanti, jo vetëm që shtruan bazat teorike mbi të cilat u vu në lëvizje makineria shtetërore e dhunës, por, me tezat që ata prodhuan u përpoqën të justifikojnë edhe dhunën që e përfshiu për më shumë se një dekadë Federatën jugosllave.²

¹Arkivi i Institutit të Historisë (më tej AIH), A-IX-31, Dimitrije Bogdanoviq, *Bisedat mbi Kosovën*, përkthyer nga D. Jojiq, Beograd 1987, f. 14-15.

² Për më shumë detaje në lidhje me mënyrën e nismës së shkrimit të memorandumit, impaktit të tij si dhe problemet që i solli Akademisë së Shkencave dhe të Arteve do të bënte që ky institucion të publikonte një tekst zyrtar në formën e përgjigjeve mbi debatet e lindura rreth atij teksti. Për më shumë, shih *Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Answers to Criticisms*, Kosta Mihailovic- Vasilije Krestic, Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade 1995. Gjithashtu shih Izber Hoti, *Në udhëkryqet e historisë dhe të historiografisë shqiptare*, Prishtinë, 2003, f. 60-64.

Duke hapur një parantezë, duhet të theksojmë se historianët shqiptarë, duke filluar nga vitet '60-të të shek. XX u janë përgjigjur tezave të historiografisë serbe me guxim dhe përpikëri shkencore, veprat e të cilëve kanë një peshë dhe rëndësi të veçantë në fondin e historiografisë shqiptare. Megjithatë, në përputhje edhe me titullin e kumtesës, këtu do të përqendrohemi te tezat dhe veprat e historiografisë serbe në lidhje me ngjarjet e dhunshme që ndodhën në ish-Jugosllavi gjatë viteve 1990, duke u ndalur veçanërisht te trajtimi që ata i bëjnë elementit shqiptar dhe rastit të Kosovës. Në fakt, memorandumit në fjalë është vetëm aksioni më i fundit i shkencëtarëve dhe historianëve serbë në këtë drejtim, pasi sikurse do të vërehet edhe më poshtë, elitat intelektuale fqinje e kanë ndjekur këtë linjë mendimi që në dekadat e fundit të shek. XIX, duke e mbajtur atë si një devizë të pandryshueshme në qasjen ndaj shqiptarëve në përgjithësi si dhe çështjes së Kosovës në veçanti. Për rrjedhojë, pa u futur në detajet e memorandumit të përmendur më lart dhe aktivitetit propagandistik të elitave intelektuale dhe historianëve të Serbisë në mbështetje të aksioneve dhunuese e spastruese të shtetit, le të shohim se si historiografia zyrtare serbe e shihte problemin e Kosovës dhe shqiptarët në tërësi, por edhe mënyrën se si ata e vlerësonin çështjen shqiptare.

Shqiptarët në këndvështrimin e historianëve serbë

Qasjen se si serbët në Mesjetë e shihnin të drejtën e sundimit dhe të shtetit, historianët dhe studiuesit në ditët e sotme e shpjegojnë nga një shkresë e Stefan Nemanjës në lidhje me manastirin e Hilandarit. Kështu, referuar shkresës në fjalë, Rade Nihajliqi shkruan se: *“Ndërgjegjja mbi shtetin e pavarur serb është lindur që në kohën e themeluesit të tij, Stefan Nemanjas. Në certifikatën për manastirin e Hilandarit, ai pranon sovranitetin ideal të Bizantit, sepse perëndia shumë e mëshirshme ka caktuar grekërit si perandorët, ndërsa hungarezët si mbretërit dhe secilin popull e ndau e iu dha ligjet, zakonet dhe sundimtarët sipas ligjit dhe zakonit. Pjesa e dytë e certifikatës së Nemanjës zbulon parimet e ideologjisë së tij sundimtare, e kundërt me kuptimet shtetërore juridike bizantine. Secili popull, sikurse ka konstatuar Aleksandar Sollovjev, duhet të ketë sundimtarët, ligjet dhe zakonet e tij, të dhuruara nga perëndia”*.³ Shqiptarët nuk përmenden në tablonë e cituar më lart. Kjo, për faktin se kjo popullsia, në syrin e historianëve serbë, madje edhe të vet shtetit përkatës, qëndronte në një nivel më të ulët se një entitet dhe realitet etnik, gjuhësor, kulturor e

³ AIH, A-III-545, Kosova, shpirti i popullit serb, përkthyer nga D. Jojiq, Beograd 1989, f. 52.

historik. Këtë aspekt e evidenton Bogdanoviqi kur shprehet se: “*Është vënë re se në vitin 1912 “qeveria serbe ka pasur pikëpamje se shqiptarët nuk janë popull, por fise të ndara dhe të armiqësuar midis tyre, pa një gjuhë, alfabet dhe fe të përbashkët”*.”⁴ E kemi të mundur ta konstatojmë lehtësisht se ky përcaktim nuk lidhet vetëm me shek. XIX-XX, por qasja përcmuese ndaj shqiptarëve fillon që më herët, më konkretisht, në rrëfimet për periudhën e ardhjen e sllavëve drejt hapësirave ballkanike dhe vendosjes së tyre në këtë gjeografi. Më konkretisht, në këtë realitet të ri për sllavët dhe serbët në veçanti, vërejmë se shqiptarët përmenden si barinj që jetonin nëpër male pa një aspekt civilizues që i dallonte: “*Të ardhurit (serbët E. C.), si bujq që ishin, janë përhapur në dëm të një shtrese të romanizuar dhe helenizuar nëpër fushat, ndërsa blegtorët me organizimin e tyre nomadë të prodhimit kanë mbetur atje ku ishin dhe në këto rrëmuja të mëdha enike kanë jetuar në male*”.”⁵

Parë nga ky këndvështrim, sipas historianëve serbë, një popullsi “çobane” dhe e pozicionuar nën sundimin serb, ishte një “kombësi” me të cilën nuk kishte asnjë problem dhe se kjo bashkëjetesë ishte pozitive: “*Para islamizimit të shqiptarëve, mbi marrëdhëniet serbo-shqiptare mund të flitet vetëm pozitivisht: këto ishin marrëdhëniet e bashkëekzistencës dhe e bashkëpunimit në një shoqëri unike të Serbisë mesjetare ose në një hapësirë më të gjerë ballkanike*”.”⁶ Pra, ekzistenca e një kombësie tjetër brenda shtetit serb, e cila nuk përbënte ndonjë rrezik për rendin politik, madje ishte edhe kontribuese në fushën ekonomike e atë ushtarake, për historianët në fjalë mund të vlerësohet vetëm me nota pozitive. Duke ndjekur të njëjtën linjë mendimi, mund të thuhet se e njëjta qasje është treguar edhe kur flitet për dinjitarët shqiptarë të kësaj periudhe që njihnin autoritetin e sundimtarëve serbë. Kështu, në optikën e historianëve serbë, vetë fisnikëria shqiptare e kohës që ishte nën sundimin e serbëve ishte e nderuar dhe e respektuar por, statusi i tyre ishte vazhdimisht ai i të nënshtruarit e shërbyesit. Kjo gjë del në pah qartësisht edhe në përshkrimin që burimet serbe i bëjnë pjesëmarrjes së shqiptarëve në Betejën e Kosovës ku thuhet se: “*Ushtrinë që komandonte (Llazari e.c.) kryesisht e përbënin serbët, fisnikët e Llazarit, por ekziston*

⁴ AIH, A-III-516, Dimitrije Bogdanoviq, *Libër mbi Kosovën*, Akademia e Shkencave dhe e Arteve, Beograd 1985, f. 252.

⁵ D. Bogdanoviq, *Bisedat mbi Kosovën...*, f. 41.

⁶ D. Bogdanoviq, *Bisedat mbi Kosovën...*, f. 77; Aleksandar Pavloviq, “Prej heroit në njeri të egër: Shqiptarët në diskursin heroik dhe kombëtar serb nga mesi i shekullit XVIII deri në fillimin të shekullit XX”, *Figura e armikut, ripërftyrimi i marrëdhënieve shqiptaro-serbe*, Qendra Multimedia, Prishtinë 2016, f. 16-17.

mundësia që nën komandën e tij kanë luftuar dhe një numër i vogël yzmeqarësh arnautash”.⁷

Është tejet interesant fakti se, në lidhje me periudhën paraosmane, historianët serbë, ndonëse e dallojnë elementin shqiptar prej vetes dhe etnive të tjera të Ballkanit, i mveshin atij forma privitimivzmi duke e përkufizuar si një bashkësi e veçuar nga të gjitha proceset civilizuese dhe ndryshimet që ndodhin në këtë hapësirë, e cila mund të konsiderohet si e mirë dhe dobiprurëse vetëm “nëse janë brenda shtetit serb dhe i shërbejnë atij”. Kjo gjendje prej “çobanësh”, të nënshtruarish e të pacivilizuarish, për historianët serbë do të merrte përmasa shumë më pezhorative, madje, urryese, në kohën kur në Ballkan u vendos përfundimisht sundimi osman dhe një pjesë e konsiderueshme e popullsisë shqiptare u myslimanizuan duke u bërë popull i privilegjuar brenda sistemit shoqëror të perandorisë së Bosforit.

Shqiptarët si sundues e kolonizatorë

Periudha e sundimit osman në hapësirën ballkanike dhe elementi shqiptar gjatë kësaj periudhe, në të vërtetë përbëjnë edhe bazën e argumentimit historik dhe tezave që serbët kanë parashtruar gjatë dy shekujve të fundit. Ndonëse aspekte të etnogjenezës apo çështje që kanë të bëjnë me periudhën paraosmane janë lëvruar nëpër studimet e tyre, sikurse del në pah edhe nga trajtesa në vijim, pjesën kryesore të tezave të tyre e përbën gjendja, pozita dhe roli që patën shqiptarët për një periudhë disashekullore kur e gjithë hapësira ballkanike gjendej nën një sundues “tjetër”, atë osman.

Perandoria Osmane nuk i njihte praktikën e mëparshme politike e administrative në këtë hapësirë, madje as statusin e fisnikërisë që gëzonin bujarët lokalë në mënyrë të trashëgueshme, por tentoi të krijojë elitat e veta që bazoheshin te meritokracia dhe aspekti i përkatësisë fetare, ku të qenit mysliman përbënte edhe kushtin parësor dhe të pandryshueshëm për t’i ngjitur shkallët e suksesit. Pikërisht këta elementë përcaktojnë edhe pikënisjen e narrativës së historianëve serbë në lidhje me elementin shqiptar, si gjatë periudhës osmane, ashtu edhe gjatë kohës së ndërtimit të shteteve kombe. Madje, edhe në trajtimin që ata i bëjnë shpërbërjes së Jugosllavisë dhe konflikteve që ndodhën këtu gjatë viteve ‘90-të. Kështu, në këndvështrimin e historianëve serbë, me islamizimin e një pjese të popullsisë shqiptare⁸, ata tashmë do të bëheshin palë me pushtuesin osman

⁷ A-III-545, *Kosova, shpirti i popullit serb...*, f. 2.

⁸ Aspekti fetar zë një vend thelbësor jo vetëm në argumentimet dhe trajtimin që historianët serbë i bëjnë çështjes por, ashtu sikurse është vërtetuar plotësisht gjatë konflikteve të viteve

për të dhunuar e plaçkitur kombësitë fqinje në pjesën e Ballkanit.

Në fakt, parë në një kornizë më të gjerë, duhet thënë se kjo është një tezë e lëvruar gjerësisht nga historiografite fqinje në lidhje me shqiptarët⁹, fenomen të cilin e vërejmë qartësisht edhe në trajtesën që historianët serbë i bëjnë historisë së tyre gjatë shekujve të sundimit osman. Ndërsa për t'u kthyer në linjën e mendimit që historianët serbë kanë ndaj shqiptarëve gjatë periudhës paraosmane, vendosja e një sunduesit të ri ka ndryshuar edhe realitetin në terren. Tanimë shqiptarët nuk janë vetëm “çobanë” por “çobanë të islamizuar”, të cilët, të përkëdhelur nga pushteti dhe sundimi osman, vërshojnë drejt hapësirave urbane të Serbisë duke plaçkitur vendet e begata, ku “...këto lëvizje “çobanore” në fakt ishin dhe kanë patur si rezultat pushtimin dhe rrëmbimin e tokave të të tjerëve dhe zhdukjen e popullit serb në rajonin e tij amëtar historik. Gjithashtu me këtë bëhet heshtje rreth faktit se dhunën mbi popullin serb, malësorët dhe blegtorët shqiptarë e kanë kryer nën mbrojtjen e pushtuesit të huaj, osman...”.¹⁰ Në këtë fazë të parë të vendosjes së sundimit osman dhe islamizimit të një pjese të shqiptarëve, për historianët serbë, përbën një periudhë fillestare ku ata ndërmarrin sulme plaçkitëse në mënyrë të paorganizuar, gjë e cila ka ndodhur kryesisht gjatë shek. XVI dhe në fillimet e shekullit pasues ku “*forcimi i pozitave të shqiptarëve në rajonin e Prizrenit u ka lejuar atyre që të depërtojnë në*

1990, retorika dhe simbolika fetare ka qenë pjesë bazike e mendimit dhe veprimit të politikës, akademisë dhe ushtrisë serbe. Për më shumë në lidhje me këtë çështje, shih Mitja, velikonja, “In Hoc Signo Vincas: Religious Symbolism in the Balkan Wars 1991-1995”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol: 21, Iss. 5, Article 2. Në lidhje me përdorimin e simbolikës fetare, duhet theksuar se në kontekstin politik dhe atë ushtarak, edhe liderët e besimeve dhe etnive të tjera e kanë përdorur të njëjtin ligjërim. Këtë diskurs por edhe aleanca politike e ushtarake me komunitetet e ngjashme, e vërejmë si tek kroatët katolikë me shtetet europiane, ashtu edhe tek boshnjakët myslimanë me shoqatat dhe shtetet e Lindjes. Shih Samuel P. Huntington, *The Clash of the Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon&Schuster, New York 1996, f. 271-273.

⁹ Për më shumë detaje në lidhje me këtë tezë shih artikullin tonë, Eduart Caka, “Ridimensionimi i figurës së Ali Pashë Tepelenës në historinë e Shqipërisë duke u përqendruar në aspektin e bamirësisë”, *Studime muzeologjike*, nr. 11, Tiranë 2021, f. 123-124. Ndërsa në rastin e historiografisë serbe, një dokument i rëndësishëm që e nxjerr qartësisht në pah tendencën e tyre shqiptarëve, veçanërisht pjesës myslimane që kishte mbajtur edhe poste drejtuese në shtetin osman, është memorandum i paraqitur nga Vasa Çubriloqi në vitin 1937 me titull “Isterivanje Arnauta” që kishte si kryefjalë dëbimin e popullsisë shqiptare nga hapësirat jugore të atyre pjesëve që ai u referohet si Serbi. Ajo çka të tërheq vëmendjen këtu është termi i përdorur për shqiptarët, ku autori përdor fjalën “arnaut”, i cili është edhe emërtimi në turqisht për popullsinë shqiptare. Për tekstin e këtij memorandum, shih AIH, A-IV-456, Vasa Çubriloqi, *Dëbimi i shqiptarëve*, Beograd 1937, f. 1-13.

¹⁰ D. Bogdanoviq, *Libër mbi Kosovën...*, f. 168.

*Maqedoninë Veriperëndimore, në Pollog. Presioni i fiseve të Dukagjinit në këtë drejtim pasqyrohet në fillim të inkursioneve të vazhdueshme plaçkitëse. Qysh në fillim të shek. XVI në një dokument turk flitet se një tajfe arnautë, bandë hajdutësh e kriminelësh, shumë herë është futur në fshatrat maqedonase të Pollogut, ku ka grabitur, vrarë ose plagosur shumë fshatarë”.*¹¹

Nëse në fillim këto sulme kanë qenë spontane dhe të paorganizuara, për historianët serbë faza e dytë ishte e planifikuar dhe shqiptarët, nën mbrojtjen e osmanëve dhe me bekimin e tyre, ndërmorën një fushatë kolonizuese ndaj popullatës serbe, e cila jetonte në zona me të zhvilluara e me prodhim më të madh. Kjo fushatë kolonizuese, sipas tyre, do ta arrinte kulmin veçanërisht pas rrethimit të dytë të Vjenës, aty nga fundi i shek. XVII kur nën dhunën dhe presionin, serbët do të emigronin nga Kosova, shpërngulje, e cila, sipas tyre kishte ndodhur në vitin 1689 nën udhëheqjen e Arsenije Çarnojeviqit.¹² Pas fazës kolonizuese të planifikuar, këtë herë, ndërsa vijmë në shek. XIX, retorika e historianëve serbë vjen duke u rritur teksa i konsiderojnë veprimet e shqiptarëve në bashkëpunim me osmanët, si një plan për spastrim etnik të serbëve me qëllimin e formimit të zonave të pastra etnike.¹³ Ky ishte mendimi i qartë i qeverisë dhe historianëve serbë në fillimet e shek. XX ku Bogdanoviçi duke iu referuar Cvijiçit shprehej për këtë pjesë të Ballkanit se: “*ky është “një territor i anarkisë dhe dhunës së madhe, jo vetëm në Gadishullin Ballkanik, por ndoshta i vetmi në botë”.* Viktimë e kësaj gjendjeje janë serbët, kurse shkaku kryesor i të gjitha fatkeqësive serbe janë shqiptarët: kolonistët shqiptarë janë vendosur atje me forcë...”.¹⁴

¹¹D. Bogdanoviç, *Libër mbi Kosovën...*, f. 154.

¹²“*Më në fund, islamizimi i ka dhënë pamjen e plotë kolonizimit shqiptar, ka kushtëzuar formën dhe rrjedhjen e tij. Krahës me vendosjen e shqiptarëve në Kosovë dhe Maqedoni, serbët dhe maqedonasit janë dëbuar nga tokat e tyre dhe kështu në vend të viseve homogjene serbe e maqedonase, në fund të fundit janë vënë viset kompakte shqiptare.”* D. Bogdanovqç, *Libër mbi Kosovën...*, f. 135. Gjithashtu shih V. Cubriloviç, *Dëbimi i shqiptarëve...*, f. 1.

¹³D. Bogdanoviç, *Libër mbi Kosovën...*, f. 232-235; A. Pavlloviç, *Prej heroit në njeri të egër...*, f. 30

¹⁴D. Bogdanoviç, *Libër mbi Kosovën...*, f. 248.

Lidhja e Prizrenit dhe Shqipëria e Madhe

Me qëllimin për t'i dhënë një pamje pezhorative elementit dhe të drejtave shqiptare në arenën ndërkombëtare, si atë politike ashtu dhe atë akademike, historiografite fqinje kanë hedhur vazhdimisht tezën e një projekti të Shqipërisë së Madhe, e cila kishte për synim të aneksonte shtetet përreth, tezë e cila lëvrohet edhe sot në diskursin politik. Ndërkohë që dihet botërisht se shqiptarët nuk patën një “Naçertania” apo “Megali Idea” porse nacionalizmi i tyre ishte i karakterit defensiv, pra mbrojtës. Thënë ndryshe, veprimtaria e klubeve nacionaliste në vende të ndryshme të Ballkanit, por edhe më gjerë gjatë gjysmës së dytë të shek. XIX nuk synonte zgjerimin e tokave shqiptare, por mbrojtjen e tyre nga pushtimet e vendeve ballkanike që kishin fituar autonomi ose pavarësi nga Perandoria Osmane. Në këtë kontekst, teza e “Shqipërisë së Madhe” vërejmë të jetë përdorur më konkretisht prej diplomacive dhe akademive fqinje për të legjitimuar aksionet e tyre në arenën ndërkombëtare, qasje të cilën e vërejmë qartësisht në trajtimin që historiografia serbe e shek. XIX-XX i bënte çështjes. Kështu, në vijim të tezës se shqiptarët të mbështetur nga osmanët kishin tentuar vazhdimisht të zgjeroheshin në kurriz të serbëve, Lidhja e Prizrenit është pasqyruar në veprat e tyre të historisë si hapi më i mirorganizuar i shqiptarëve në kuadrin e formimit të asaj që quhet “Shqipëria e Madhe”. Këtë aspekt e evidenton Bogdanoviçi, i cili shprehet se: “*...me të vërtetë mund të thuhet se në kongresin e Prizrenit të vitit 1878 është formuluar përfundimisht programi maksimal i nacionalizmit shqiptar*”.¹⁵

Mirëpo, cili ishte koncepti i Shqipërisë së Madhe në syrin e historianëve serbë? Sipas mendimit të tyre, duhej krijuar një Shqipëri e pavarur në katër krahina (principata): I. Shqipëria e Jugut dhe Epiri (Janina), II. Shqipëria e Veriut dhe ajo e Mesme (Shkodra, Tirana dhe Elbasani), III. Maqedonia (Shkupi, Dibra, Gostivari, Prilepi, Velesi, Bitola, Ohri), IV. Kosova me pjesët e Serbisë së Jugut dhe Maqedonisë (Peja, Gjakova, Prizreni, Novi Pazari, Mitrovica, Sjanica, Prishtina, Gjilani, Presheva, Kumanova). Në përfundim të trajtesës, Bogdanoviçi shprehet se: “*Ky është, pra, koncepti i “Shqipërisë së Madhe” në të cilin janë përfshirë tokat e huaja, sllave dhe greke, në të cilën kombësia shqiptare përbën pakicën dhe e cila në trupin e shumicës së këtyre tokave është futur vonë me anën e dhunës, duke shfrytëzuar pozitën e privilegjuar të myslimanëve në shtetin turk*”.¹⁶ Përkundër këtij projekti “shqiptaromadhi”, historiografia serbe shtron çështjen e të drejtave të saj në një hapësirë gjeografike, të cilën ata e

¹⁵ Po aty, f. 89.

¹⁶ Po aty, f. 219.

konsiderojnë si Serbinë e Vjetër¹⁷, tezë të cilën Jovan Cvijiqi në vitin 1912 e përshkruante kështu në artikullin e tij “Lufta ballkanike dhe Serbia”, ku shprehej se: *“kjo është ‘Serbia e Vjetër’, ku hynin sanxhaku i Novi Pazarit, Fusha e Kosovës, Metohia dhe disa krahina në jug të Malit të Sharrit, me kufirin i cili, siç thotë ai, është përcaktuar në marrëveshjen midis Serbisë dhe Bullgarisë (Ohër, Veles, Kriva Palanka, që këto qytete t’i marrë Bullgaria). Ai shton se Serbia e Vjetër ‘me një rrip të ngushtë duhet të filte në detin Adriatik rreth Shkodrës, Lezhës dhe siç duket, edhe të Durrësit’ duke patur parasysh, siç duket, gjendjen mesjetare.”*¹⁸ Ndërsa zgjidhjen e këtij problemi, ku shtrohej “projekti shqiptaromadh” përballë “të drejtave të Serbisë së Vjetër”, historianët serbë e gjenin në një aneksim të këtyre hapësirave, të cilat pengonin daljen në Adriatik të Serbisë.

Në këtë kontekst, Bogdanoviçi e parashtroi me këto fjalë çështjen: *“Kështu, në rrugën e imagjinuar serbe të daljes në det ka dalë një pengesë me të vërtetë e pakapërcyeshme: populli shqiptar dhe, potencialisht, shteti shqiptar. Zhvillimi i nacionalizmit shqiptar dhe, potencialisht, shtetit pas vitit 1878 dhe veçanërisht në vitet e para të shek. XX, ka tërhequr vëmendjen mbi faktin se Shqipëria autonome ishte më shumë një faktor i politikës europiane në zgjidhjen e Çështjes së Lindjes - në kuadrin e planeve për të penetruar në Ballkan - se sa një faktor i politikës së popujve ballkanikë. Kështu që një shqipëri autonome ishte në sytë e burrave të shtetit serb një rrezik potencial. Dukej se një nga mënyrat për të dalë përpara dhe për të shkatërruar planet e fuqive armiqtësore ndaj Serbisë, ishte që populli shqiptar të përfshihet në një shtet serb”*.¹⁹

Nga parashtrimi i mësipërm del qartësisht në pah fakti se Serbia zyrtare ishte kundër një entiteti politik, domethënë një shteti shqiptar, themelimin e të cilit u përpoqën ta ndalojnë gjatë shek. XX përmes tentativave për pushtim gjatë luftërave ballkanike, por edhe planeve për formimin e një federate, tema të cilat dalin jashtë kornizave të kësaj kumtese. Megjithatë, e njëjta tendencë duket edhe në qasjen e historiografisë serbe në rastin e Kosovës gjatë dy dekadave të fundit të shek. XX, ku kërkesat e shqiptarëve për të drejtat themelore konsiderohen si një cenim i ekzistencës së serbëve në këtë gjeografi: *“Kosova nuk është emri i përbashkët për një problem të komplikuar me të cilin historia ndeshet në ditët tona. Dy popuj fqinj ballkanikë, serbë dhe shqiptarë, janë lidhur me*

¹⁷ Në lidhje me termin “Serbia e Vjetër” dhe rëndësinë e tij në historiografinë serbe, shih Srdan Atanasovski, “Prodhimi i Serbisë së Vjetër: në hapa të udhëtarëve, pas gjurmëve të folklorit”, *Figura e armikut, ripërfytyrimi i marrëdhënieve shqiptaro-serbe*, Qendra Multimedia, Prishtinë 2016, f. 38-41.

¹⁸ D. Bogdanoviçi, *Libër mbi Kosovën...*, f. 248.

¹⁹ *Po aty*, f. 250.

*kontradikta të grumbulluara gjatë tre shekujve të fundit. Çështja nuk mund të përmblihet mbi statusin kushtetones-juridik të KAS të Kosovës as mbi gjendjen e kombësisë shqiptare në Jugosllavi, Përkundrazi, ajo për shumë arsye shtrohet si çështje e ekzistencës dhe pozitës së popullit serb në Kosovë, Jugosllavi e Ballkan. Në këtë kuptim, Kosova është një sinonim i cili zbulon proceset më të thella dhe më të gjera, me të cilat vendoset për fatin e popullit serb, dhe jo të kombësisë shqiptare”.*²⁰

Simbolika e Betejës së Kosovës për historiografinë serbe

Beteja e Kosovës e vitit 1389 zë një vend qendror në qasjen e historianëve serbë karshi popujve të tjerë të Ballkanit në përgjithësi dhe shqiptarëve në veçanti.²¹ Megjithëse beteja u zhvillua ndërmjet forcave ballkanike kundër osmanëve, kjo ngjarje u përdor në epikën serbe për ta cilësuar Kosovën si qendrën e shtetit të tyre në aspektin fizik por edhe shpirtëror, ku kjo e dyta vulolet me himnet që i thuren vrasjes së Llazarit në këtë betejë.²²

Kështu, rënia e mbretit në fushën e betejës, jo vetëm që nxirrte në pah faktin se ky territor që i banuar prej popullsisë serbe, por, tanimë lidhja ishte bërë edhe në aspektin shpirtëror përmes martirizimit të tij për të mbrojtur krishterimin duke i dhënë ngjarjes një rëndësi e peshë shumë më të madhe: “*Nga fati i martirëve të knez Llazarit dhe ushtrisë së tij kisha ka fituar një nxitje të fortë për fenë (në frymën e fjalëve të vjetra të Tertullianit se “gjaku i të krishterëve është fara”). Në kultin e martirit të Llazarit, ajo rimëkëmb dhe fut në renden e saj hagiologjik një kategori shumë të vjetër kristiane, kategorinë e martiriumit. Prandaj ishte bërë kaq aktual shpjegimi i martiumit të Kosovës dhe atij i shërben i gjithë “ciklusi i Kosovës” të letërsisë së vjetër serbe, ku duhet parë edhe burimi i vërtetë, bazë i epikës popullore kosovare”.*²³ Në optikën e historiografisë serbe, madje edhe asaj zyrtare që pasqyrohet përmes memorandumit të SANU që cituam më lart, ekzistenca e monumenteve që pasqyrojnë ngjarje të tilla madhore, jo vetëm që i mveshin një aspekt shpirtëror prezencës së serbëve në këtë gjeografi, por i japin kësaj hapësire, rrjedhimisht edhe Betejës së Kosovës që u

²⁰ *Po aty*, f. 391.

²¹ Maria Todorova, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford 2009, f. 186.

²² “*Sipas Vukut, serbët edhe para Kosovës me siguri kanë pasur këngë kreshnike popullore, por kjo betejë tragjike, me rëndësinë që ka pasur dhe me ndryshimet që ka sjellë, ka bërë përshtypje kaq të madhe sa ka “goditur” ndërgjegjen e popullit aq sa ka harruar shpejt çdo gjë që është kënduar më përpara”.* D. Bogdanoviq, *Libër mbi Kosovën...*, f. 89. Gjithashtu shih I. Hoti, *Në udhëkryqet e historisë...*, f. 37.

²³ D. Bogdanoviq, *Libër mbi Kosovën...*, f. 88.

zhvillua këtu, një vend krejtësisht të veçantë në kujtesën serbe. Kështu, nisur edhe nga pikëpamjet që u parashtruan më lart, memorandumimi në fjalë e cilëson hapësirën e Kosovës si “djep të ekzistencës historike të serbëve”.²⁴ Këtu duhet theksuar fakti se, ky ligjërim vijon të mbizotërojë në diskursin politik, fetar e intelektual në Serbi.

Beteja e Kosovës mbart gjithashtu një rëndësi të veçantë në aspektin e analizimit të konflikteve që ndodhën në Ish-Jugosllavi gjatë viteve ‘90-të për arsye se, krahas aspektit etnik, ngjarja në fjalë i mvësh një konotacion fetar të theksuar konfliktit. Është theksuar vazhdimisht roli i Kishës Ortodokse në qasjen e Serbisë ndaj konflikteve me kroatët, boshnjakët dhe shqiptarët. Vetë pohimi i Radovan Karadzic se “*asnjë vendim i rëndësishëm nuk ishte marrë pa pjesëmarrjen e Kishës*” e pohon qartësisht këtë fakt.²⁵ Simbolika e kësaj lufte do të ishte motivi kryesor i aksioneve të politikës, ushtrisë, klerit dhe akademisë serbe gjatë konflikteve të viteve ‘90-të në hapësirën e ish-Jugosllavisë. Në këtë kuadër duhet theksuar vizita e Milosheviqit në krye të miliona serbëve në drejtim të Kosovës për të përkujtuar 600-vjetorin e betejës.²⁶ Duket se ligjërimi i “hakmarrjes” për disfatën e pësuar para gjashtë shekujsh ka shërbyer si motivim për trupat ushtarake dhe paramilitarët serbë për gjenocidin në Bosnjë dhe atë në Kosovë më pas.²⁷

Në këtë kumtesë u përpoqëm të evidentojmë dy aspekte të rëndësishme që spikatën në konfliktet që ndodhën në ish-Jugosllavi gjatë viteve 1990 duke u përqendruar veçanërisht në rastin e Kosovës. Aspekti i parë ka të bëjë me angazhimin e shtresave intelektuale serbe, përkatësisht historianëve, në konfliktet përkatëse duke justifikuar përmes tezave të tyre spastrimin etnik e fetar që ushtria dhe grupet paramilitare kryen ndaj boshnjakëve, kroatëve dhe shqiptarëve. Një qëndrim i pandryshueshëm që fillon me Cvijiq që në fillimet e shek. XX për të vijuar me Cubriloviqin aty rreth gjysmës së të njëjtit shekull e për të përfunduar me memorandumimin e botuar prej institucionit më të lartë shkencor të vendit, Akademisë së Shkencave, e cila mbron qartësisht pretendimet territoriale të serbëve dhe justifikon veprimet gjenocidale të ushtrisë në rajon. Ndërsa aspekti i dytë që u përpoqëm të evidentojmë, lidhet me një çështje shumë më të ngushtë, përkatësisht me imazhin e shqiptarëve në historiografinë serbe dhe mënyra

²⁴ *Memorandum of the Serbian Academy of Sciences and Arts...*, f. 129. Edhe Huntington në librin e tij i referohet rëndësisë që ka Kosova dhe Beteja e Kosovës në optikën e serbëve, të cilët e cilësojnë këtë hapësirë si “tokë të shenjtë” ose “Jeruzalemin” e serbëve. Për më shumë, shih S. Huntington, *The Clash of the Civilizations...*, f. 260.

²⁵ M. Velikonja, *In Hoc Signo Vincas...*, f. 1-5.

²⁶ S. Huntington, *The Clash of the Civilizations...*, f. 261.

²⁷ *Po aty*, f. 260-261.

se si ata e trajtojnë këtë çështje. Duhet thënë se, edhe në këtë pikë, kemi të bëjmë me një vijueshmëri qëndrimesh që fillon pas gjysmës së dytë të shek. XIX e vjen deri në ditët tona pa pësuar ndryshime. Në këto trajtesa, sikurse u pa edhe më lart, shqiptari paraqitet brenda një panorame pezhorative, ku pasqyrohet si një person që duhet sunduar, dhe vjen gjithnjë e më shumë duke u negativizuar si një element, i cili në bashkëpunim me osmanët, ka punuar vazhdimisht për spastrimin dhe kolonizimin e hapësirave të banuara nga serbët. Ndonëse në aspektin etnik, ekzistenca e shqiptarëve mund të pranohet, për historianët serbë ekzistenca e një shteti shqiptar përbën një rrezik të madh pasi kufizon daljen e serbëve në Adriatik dhe e “burgos” Serbinë.